

שׁוֹת בְּהִלְכָה לַשּׁוֹלְחַן שֶׁבֶת

מאת הרב משה חיים חנונו שליט"א

גיליון מס' 30

חג השבועות

הקדמה

'חג השבועות' נקרא במשנה ובתלמוד חג 'עצרת'¹, והטעם לכך ביאר הרדב"ז היות שאף שיצאו ישראל ממצרים עדיין לא הסתיימה גאולתם, ועדיין לא היו לעם, עד שקבלו את התורה בהר סיני (כאומרם): 'אין אומתנו אומה אלא בתורתה', נמצא כי ימי חג הפסח הם הימים הראשונים של החג, וחג השבועות הוא יומו האחרון של החג, ומכאן שמו 'עצרת' - מילת כינוי ליום האחרון של החג.²

מאידך בספרות ההלכתית יום החמישים לספירת העומר נקרא 'חג שבועות'³, הטעם לכך הוא על שם שבע שבועות של ספירת העומר, שאנו סופרים מחג הפסח ועד חג השבועות.⁴

יש הגורסים 'חג השבועות' על שם שתי שבועות הקשורות בתאריך זה: א. השבועה שנשבע עם ישראל בעת קבלת התורה למרגלות הר סיני, כשהכריז "נעשה ונשמע", ב. השבועה שנשבע הקב"ה במעמד זה, שלא יחליף את עם סגולה, שבו בחר, ולא ימירנו בעם אחר.⁵

כמו כן נקרא החג בשמות נוספים, 'חג הקציר', שנאמר (שמות כג, טז): 'וחג הקציר בפני מעשיך אשר תזרע בשדה'. יום הביכורים, שנאמר (במדבר כח, כו): 'ובימים הביכורים יהקריבכם מנחה חדשה לה' בשבעת ימים'.⁶

ביחס לחגים האחרים תופס חג השבועות מקום זעיר בספרות ההלכתית, ישנם אמנם דינים כלליים הנוגעים בכל יום טוב, כגון שמחת יום טוב, שביתת יום טוב ואיסור המלאכה לכל פרטיהם ודקדוקיהם, אבל אין הלכות לחג השבועות בלחוד כדרך שיש בפסח ובסוכות, מלבד סימן אחד בשלחן ערוך (סי' תצד) הכולל את כל הלכות חג השבועות, ואף סימן זה נכלל בתוך הלכות פסח. אך במשך מרוצת הדורות נוספו מנהגים שונים שהתקבלו בתפוצות ישראל, ולהלן יבוארו פרטי ההלכות והמנהגים.

תורה בני ישראל היו ישנים, והקב"ה העיר אותם ב"קולות וברקים וענן כבד וקול שופר חזק מאד"¹⁸ כדי שיקבלו את התורה, וכדי לתקן ענין זה נהגו להיות ערים כל הלילה¹⁹. טעם נוסף, מובא בזוהר (שיש ללמוד כליליה הזוהר בתורה נביאים וכתובים, כיון שהם התכשטים של התורה, ולמחר ביום בשעת קריאת התורה שהוא זמן החופה, התורה מגיעה עם אותם תכשטים²⁰.)

מובא בספרים הקדושים, שמי שלא ישן כליליה הזה כלל ועוסק בתורה, מובטח לו שישלים שנתו ולא יארע לו שום נזק²¹.

האם הנשים צריכות לנהוג בתיקון ליל שבועות?

חיוב הנשים בתיקון זה תלוי בטעמי אמירת התיקון, לפי הטעם שישראל היו ישנים בהגיע זמן קבלת התורה אם כן גם הנשים שייכות בתיקון, כיוון שגם הם היו בקבלת התורה שנאמר כה תאמר לבית יעקב וכו'. ואילו לטעם המובא בזוהר שיש לתקן את תכשטי התורה, אין לנשים שייכות בתיקון כיון שמעלה זו שייכת רק לזכרים, וכן המנהג²². ומכל מקום טוב שיקראו פרקי תהילים, כיון שחג השבועות הוא יום שנפטר בו דוד המלך ע"ה.

מהו סדר הלימוד כליליה?

סדרו ותיקנו המקובלים את סדר לימוד הלילה בתורה נביאים וכתובים, מדרשים, זוהר ותרי"ג²³. ויש שנהגו לעסוק כליל שבועות בעיקר בלימוד תורה שבעל פה²⁴.

החושש שירדם בתפילת שחרית או בקריאת התורה, האם ימשיך בלימודו כליליה?

מי שאינו בטוח בעצמו שלא יטרד בתפילתו למחר

מצוה להדליק נרות ביום טוב כמו בשבת. נוסח הברכה הוא 'אשר קדשנו במצותיו וציוונו להדליק נר של יום טוב'¹², ואם טעתה ובירכה להדליק נר של שבת לא יצאה ידי חובתה, ותחזור ותברך להדליק נר של יום טוב, וראוי להדליק נר נוסף מיד אחרי הברכה כדי שתהיה הברכה עובר לעשיית המצוה¹³.

בהדלקת הנרות ביום טוב מתי מברכים לפני ההדלקה או אחרי?

לכל הדעות ביום טוב יש לברך ואחר כך להדליק כדי שתהיה הברכה עוברת לעשייתה, ורק בשבת יש שנהגו להדליק ואחר כך לברך כיון שאשה מקבלת שבת בשעת הברכה ואם תברך לפני ההדלקה יהיה אסור לה להדליק¹⁴.

האם נשים מברכות 'שהחיינו' בהדלקת הנרות?

לכתחילה יש לברך 'שהחיינו' בשעת הקידוש ולא בשעת הדלקת הנרות, והנשים תשמענה מבעליהן בשעת הקידוש ויצאו ידי חובה. אולם, נשים הנוהגות לברך שהחיינו בשעת הדלקת נרות אין למחות בידם¹⁵.

מי ששכח לברך 'שהחיינו' בקידוש האם יכול לברך כשנזכר בסעודה?

ומי ששכח לברך שהחיינו, יכול לברך במשך כל החג כשנזכר, ולכתחילה יברך על הכוס¹⁶. אמנם אין תשלומין אחר החג לברכת שהחיינו, בשונה מחג הפסח וחג הסוכות שאפשר לברך כל שבעת ימי החג¹⁷.

מדוע נוהגים להיות ערים כליל חג השבועות?

מובא בזוהר הקדוש 'חסידים הראשונים היו נעורים כל הלילה ועוסקים בתורה'. וכבר נהגו רוב הלומדים לעשות כן. הטעם לכך מפני שכליל מתן

האם מותר לתרום דם או לבצע בדיקת דם בערב יום טוב?

אסרו חכמים להקזיז דם בערב יום טוב של חג השבועות, מפני שבערב 'חג השבועות' יצא שד ושמו טבוח, ואילו לא קיבלו ישראל את התורה היו טבח לבשריהו ולדמיהו (לבשרם ולדםם) ב"מ, וגזרו חכמים על כל ערב י"ט משום ערב שבועות⁶. לכך יש להימנע מלבצע ניתוחים יזומים וכיו"ב בערב י"ט, וכגון ניתוח קיסרי, תרומת דם, עקירת שן, בדיקת דם וכיו"ב אם אין צורך דחוף לבצע אותם באופן מיידי⁷. אמנם כאשר ע"פ דברי הרופא עיכוב הטיפול כרוך בסכנה, מותר אפילו בערב שבועות, ושומר פתיים ה"⁸.

במקומות בהם השקיעה מאוד מאוחרת, מהו הזמן המוקדם שאפשר לקדוש על הכוס כליל חג השבועות?

כליל חג ראשון של שבועות יש להמתין לעשות את הקידוש על הכוס עד לאחר צאת הכוכבים, מפני שבספירת העומר נאמר: "שבע שבתות תמימות תהינה" ואם יקדש קודם, נמצא שמקבל על עצמו את החג מבעוד יום ומחסר מקצת מימי הספירה, ונמצא שאינם 'תמימות'⁹. אמנם כליל יום טוב שני של גלויות, אפשר להתפלל ערבית ולעשות קידוש מוקדם ואין צריך להמתין עד צאת הכוכבים, כיון שלא סופרים את העומר ביום טוב¹⁰. אמנם במקומות ששקיעת החמה מאוחרת, כגון בצרפת ששקיעת החמה בקיץ בשעה עשר כלילה, יש להקל להתפלל ערבית ולקדש לפני שקיעת החמה (מפוגל המנחה)¹¹.

טעתה וברכה על נרות יום טוב 'להדליק נר של שבת', האם צריכה לחזור ולברך?

13 שו"ת התעוררות תשובה ח"א סימן קיב.
14 משנ"ב סימן רסג סק"ז.
15 משנ"ב סימן רסג סק"ג וסימן תר סק"ד, חזו"ע עמ' שו, אור"צ ח"ג פ"ח ה"ב.
16 ביה"ל סימן תרצב ס"א.
17 שעה"צ סימן תעג ס"ק ה, כה"ח ס"ק יא.
18 שמות י"ט, ט"ז.
19 מגן אברהם סימן תצד, משנה ברורה ס"ק א.
20 זוהר, בראשית דף ח.
21 באר היטב סימן תצד סק"ז בשם שער הכוונות.
22 שו"ת רב פעלים בסוד שרשים ח"א סימן ט, ילק"י אוצר דינים לאשה פ"מ ה"ז.
23 זוה"ק בראשית ט, פעה"כ דף פט, פעה"ח שער כ"ג פ"א.
24 ישועות יעקב סימן תצד, חוק יעקב שם סק"א וכן המנהג בישיבות הקדושות.

1 שביעית א, א. ראש השנה א, ב.
2 טעמי המצוות לרדב"ז.
3 שו"ע סימן תצד סעיף א.
4 מטה משה ס"ק תרצ.
5 טור בריקת סימן תצד.
6 גמרא שבת (דף קכט.), רמ"א סימן תסח ס"י, משנ"ב ס"ק לה.
7 שו"ת צ"ח אליעזר ח"ב סימן מ"ו, ספר "תורת היולדת" סימן מו.
8 משנ"ב שם.
9 משנ"ב סימן תצד סק"א.
10 פמ"ג סימן תצד.
11 יוסף אומץ יוצא סימן תת, חזו"ע עמ' שו, אור"צ ח"ג פ"ח ה"ד.
12 שו"ע סימן תקיד ס"א.

במידה ולא ישן כל הלילה, מוטב שישן קצת כדי שלא יצא שכרו בהפסדו.²⁵

מי שנשאר ער כל הלילה, האם מברך ברכות השחר?

גם מי שלא ישן כל הלילה מברך את ברכות השחר, מפני שברכות השחר נתקנו כהודאה על ההנאה הכללית שמתחדשת לבני האדם בכל יום, ולכן גם מי שלא נהנה באופן אישי מדבר מסוים (כגון שלא שמע תרנגול וכדו') - מברך עליו.²⁶ אמנם לגבי מספר ברכות ישנם חילוקי מנהגים, כמו שיבואר לקמן.

מי שנשאר ער כל הלילה, האם יכול לברך ברכת 'על נטיילת ידיים' בבוקר?

הנעור כל הלילה, הסתפקו הפוסקים אם צריך ליטול ידיו בבוקר עם ברכה, לכך יטול את ידיו בלי

ברכה.²⁷ אמנם מנהג בני אשכנז שאם עשה צרכיו קודם התפלה, נוטל ידיו בברכה.²⁸ ברם מנהג בני ספרד שלא לברך על הנטיילה בכל אופן, ומכל מקום צריך שהנטיילה תהיה שלש פעמים לסירוגין.²⁹

האם מי שהיה ער כל הלילה צריך לברך ברכות התורה בבוקר?

מי שהיה ער כל הלילה, למנהג בני אשכנז - אין לברך ברכות התורה אלא ישמע ברכת התורה מאחר ויכווין לצאת ידי חובה.³⁰ ומאידך, מנהג בני ספרד - לברך ברכות התורה.³¹ ומכל מקום טוב לכוון בברכות התורה של ערב החג שלא לפטור את עצמו בברכה זו אלא עד למחרת עם עלות השחר, ובכך יוכל לברך לכל הדעות.³² כמו"כ במידה וישן בערב החג שנת קבע כדי שיהיה ער בלילה, כפי שנוהגים

סעודת היום

נהגו להרבות בסעודה בעצרת לפי שהוא יום מתן תורה, וזוהו אנו מראים שאנחנו שמחים שקיבלנו את התורה³⁸, בגמרא מסופר על רב יוסף שהיה אומר לבני ביתו להכין לכבוד חג השבועות עגל משולש מובחר, והסביר, שרק בזכות התורה זכה למעלתו המיוחדת, ועל כן עליו לשמוח במיוחד בחג השבועות.³⁹ וצריך לשמוח ביום זה, שהוא יום שבו מוחל הקב"ה עונותיהם כמבואר בחז"ל: אמר ר' מרשיא בשם ר' אידו' בכל הקרבנות כתיב חטאת, ובעצרת לא כתיב חטאת, אמר להם הקב"ה לישראל מכיוון שקיבלתם עליכם עול תורה מעלה אני עליכם כאילו לא חטאתם מימכם.⁴⁰

הלילה, ומכל מקום טוב שאת הסעודה על הבשר יעשו ביום ואת הסעודה החלבית יעשו בלילה, שעיקר המצווה של "ושמחת בחגך" בכשר ויין נאמרה דווקא ביום ולא בלילה.⁵⁷

האם מותר להניח סירים חלביים על הפלטה?

המחממים מאכלי חלב על פלטה השבת, עליהם להניח הפסק (נייר כסף) בין הפלטה למאכלים, וכן הדין למרות שהמאכלים נמצאים בתבניות או בסירים סגורים, מכיוון שפלטת השבת היא נחשבת לכלי בשרי היות ופעמים רבות נשפך מהסירים הבשריים על הפלטה ולכן לכתחילה אין להניח סירים חלביים עליה.⁵⁸

מהו הטעם שנהגו בקריאת מגילת רות בחג השבועות?

המנהג לקרוא מגילת רות בחג השבועות⁵⁹, מנהג בני אשכנז לקוראה בתפילת שחרית לפני קריאת התורה, ומנהג בני עדות המזרח לקורא אותה בתוך תיקון ליל שבועות. הטעם לכך מפני שהוא יום הולדתו של דוד המלך וגם יום פטירתו, ומגילת רות עוסקת ביחסו של דוד, שהיה ניין של רות המואביה.⁶⁰

מדוע נוהגים לקשט את הבתים ובתי הכנסת בפרחים בחג השבועות?

נוהגים לקשט את הבתים ואת בתי הכנסת בענפי אילנות, ציצים ופרחים⁶¹, כיון שבזמן מתן תורה הר סיני התעטף בצמחים לכבוד התורה, והיה ההר ירוק עם מרעה לבהמות, שנאמר (שמות לד, ג): "גם הצאן והבקר אל ירעו אל מול ההר ההוא"⁶². טעם נוסף לכך מפני שבחג השבועות נידונים על פירות האילן⁶³, לכן מקשטים בענפי אילן על מנת להזכיר לקהל המתפללים שבעצרת נידונים על פירות האילן כדי שיתפללו עליהם.⁶⁴

האם אפשר לסעוד סעודת יום טוב אחר הצות היום?

אסור לאדם להתענות בשבת ויום טוב, ומי שלא אוכל מהבוקר עד הצות הרי הוא כמתענה ביו"ט.⁴¹ ורבים נכשלים בזה בחג השבועות לפי שנשארו ערים כל הלילה ואחר שחוזרים מבית הכנסת הולכים לישון, ופעמים שהזמן נמשך עד אחר הצות ונמצא שהאדם בתענית עד אחר הצות. אמנם העושים קידוש אחר התפילה קודם מנוחתם מלימוד הלילה, מותר להם להתאחר יותר משש שעות.⁴²

כיצד יש לקיים את מצות השמחה ביום טוב?

חייב אדם להיות שמח וטוב לב בכל ימי המועד הוא ואשתו ובניו וכל הנלווים אליו כל אחד ואחד כראוי לו. בזמן שבת המקדש היה קיים היו אוכלים בשר שלמים לשמחה בכל יום מימי החג, ועכשיו שאין בית המקדש קיים אין יוצאים ידי חובת שמחה אלא ביין שנאמר "ויין ישמח לבב אנוש"⁴³. ואין יוצאים ידי חובה בשתיית מיץ ענבים, כיון שצריך יין ישן⁴⁴, אך אפשר לערב מיץ ענבים ביין באופן שירוגש האלכוהול היטב. אמנם מי שלא ערב לו יין כלל, אינו חייב לדחוק את עצמו כדי לשתות, אך ישתדל לשמוח בדברים המשמחים אותו.⁴⁵

האם יש חיוב לאכול בשר ביום טוב?

מצוה לאכול בשר ביום טוב, אבל אין חובה בכך⁴⁶, ועיקר השמחה היא באכילת בשר בהמה⁴⁷, אך מי שקשה לו, יאכל בשר עוף כיון שגם בזה יש קצת שמחה.⁴⁸

כיצד נשים מקיימות את מצוות השמחה בחג?

מצוות ושמחת בחגך נוהגת גם בנשים, ואמרו חז"ל במה משמחן קונה להם בגדים ותכשיטים כפי ממונן.⁴⁹ ואם יש לה כבר בגד ליו"ט ישמחה בדברים אחרים⁵⁰, וכגון כלי בית או כלי אכילה נאים ליו"ט אם היא שמחה בהם.⁵¹

25 אורחות יושר פ"ב לר"י מולכו, סידור בית יעקב, מועד לכל חי סימן ח אות כ.

26 רמ"א סימן מז סעיף ח. ועיין במשנ"ב שם בס"ק כד: שברכת אלוהי נשמה, ומעביר שינה ישמע מאחר ויצא ידיו.

27 שו"ע סימן ד ס"ג.

28 משנ"ב שם סק"ל.

29 ברב"י סימן מז סק"ב, כה"ח סקמ"ט, ילקוי עמ' שכה.

30 משנ"ב סימן מז סעי' יב.

31 כה"ח סימן מז ס"ק כו, יב"א ח"ה סימן ו, אורל"צ ח"ג פ"ח הע' יא.

32 שו"ת יב"א ח"ה סימן ו.

33 הגרע"ק סימן מז סק"ב, משנ"ב סק"ח.

34 שו"ע סימן מז ס"ב ובי"ד סימן טט ס"ו והרמ"א בסיומן רס"א ס"ב.

35 שו"ע סימן מז ס"ג, משנ"ב סק"ט.

36 כה"ח שם סק"ח, ספר א"י להגר"מ טיקוצ'נסקי, הליכות עולם וירא ה"ג.

37 משנ"ב שם סק"ח, כה"ח סק"ב.

38 משנ"ב סימן תקכ"ט סק"י ובשעה צ"ס סק"י.

39 פסחים סח ע"ב.

40 ירושלמי ר"ה פ"ד ה"ח.

41 שו"ע סימן רפח ס"א.

42 פמ"ג, משנ"ב וכה"ח שם סק"א.

43 רמב"ם פ"ו מהל' יו"ט ה"ז, שו"ע סימן תקכ"ט ס"ב, משנ"ב וביה"ל ד"ה כיצד.

44 פסחים עא, מרן הגר"ש הובא בשבט יצחק פסח עמ' קכ.

45 החיד"א בברכ"י סימן תקכ"ט בשם השאגת אריה סימן ס"ה.

46 ב"י סימן תקכ"ט, משנ"ב סק"א, כה"ח סק"ח.

47 רמב"ם בהלכות חגיגה פ"ב ה"י, דרכי תשובה סימן פט ס"ק יט, אורל"צ ח"ג פ"ח ה"א.

48 הגר"ש"א בפי"ק ה' יו"ט סעי'ה, שבט הלוי ח"ג סימן יח.

49 שו"ע סימן תקכ"ט ס"ב.

50 שבט הלוי ח"י סימן פ', חוט שני יו"ט עמ' קס'.

51 חוט שני שם, הליכ"ש ח"ב עמ' ר"י.

52 שו"ע סימן תקכ"ט ס"ב.

53 מקור חיים שם ס"ב, חוט שני עמ' קס'.

54 רמב"ם פ"ו מהל' יו"ט ה' י"ח.

55 משנ"ב סימן תצד ס"ק יב.

56 רמ"א שם סעיף ג.

57 כן משמע מרמב"ם הלכות יו"ט פרק ו הלכה יט, ובשערי תשובה סימן תקכ"ט אות ב. חזו"ע עמ' צו, אורל"צ

ח"ג עמ' קצ"ה, אורחות רבינו עמ' צח.

58 שו"ע יו"ד סימן צב סעי' ח, משנ"ב סימן תנא ס"ק קלו.

59 רמ"א סימן תצ סעיף ט.

60 שעת"י סימן תצד בשם הבכור שור.

61 רמ"א סימן תצד ס"ג באה"ט וחי"י שם סק"ז.

62 לבוש שם.

63 מסכת ר"ה טו.

64 מג"א סימן תצד סק"ה.